Bal Bhagwan Shikshan Prasarak Mandal, Ahmedpur

Vasantrao Naik B.Ed. College, Shirur Tajband

Tal. Ahmedpur, Dist. Latur -413514

(Affiliated :- Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)

Report

Workshop on seminar paper writing and presentation

A workshop on seminar paper writing and presentation was organized at Vasantrao Naik B.Ed. College Shirur Tajband on dated 27th April 2023. Principal Dr. N.S. Patil gave information about the program. Dr. H.S. Pujdekar gave information about the resources of paper writing and where they are availabele. The actual presentation of the paper was done by Dr. V.K. Kadam. After that, paper Writing and presentation were discussed in detail and all the students participated in it. At last session Mr. R.G. Waghmare gives vote of thanks.

Principal
Vasantrao Naik B.Ed.College
Shirur (Taj)Tq.Ahmedpur Dist.Latur

Seminar Paper

समाज सुधारक

अनुताई वाघ

नाव :- अनुताई वाघ
गाव :- पुणे
जन्म :- १९१०

कार्य

१९५७ सालापासून ताराबाई मोडक आणि अनुताई वाघ दोघीही आदिवासी वस्तीच्या अंतर्भागात कोसबाड येथे आल्या. ग्रामीण बालशिक्षणाच्या इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी लिहावेत असे प्रयोग सुरु झाले. या भागात पाळणाघरे, बालवाड्या, कुरणशाळा, पूर्व प्राथमिक शाळा, प्रौढ शिक्षणशाळा, कार्यानुभव प्रकल्प, अंगणवाडी प्रशिक्षण वर्ग, बालसेविका वर्ग, सकस आहार प्रशिक्षण वर्ग, किसान शाळा असे विविध शैक्षणिक प्रकल्प त्यांनी चालू केले. अजूनही ते सर्व चालू आहेत.

पण एवढी वाटचाल करणे सोपे नव्हते. प्रथम मुलांना शाळेत आणण्यासाठी त्यांना मुलांच्याकडे जावे लागे. त्या मुलांना माणसात आणावयायं होतं. अनुताईंनी त्यांना स्वच्छ आंघोळी घालाव्यात,

त्यांच्या खरजांना मलम लावावे, मुलींच्या केसातील उवा काढून ते विंचरावेत, अशी सगळ्या प्रकारची सेवा करावी. असे करुन त्यांनी आपल्या वत्सल कायेच्या छायेखाली सर्व मुलांना घेतले, आणि मग त्यांना शिक्षण देण्यास सुरुवात केली.

वारली समाज म्हणजे शिक्षणापासून वंचित असलेला समाज, एवढेच नव्हे तर शिक्षणाचा कट्टर शत्रूच. या अभिजात आदिवासी मुलांना पकडणं आणि त्यांना शाळेमध्ये एका जागी काही वेळ बसवून ठेवणे म्हणजे वारा पकडण्यासारखे कठीण काम. या मुलांना आपण शिकत आहोत आसे वाटू न देता शिक्षण त्यांच्या गळी उतरवण्याचा खटाटोप अनुताईंना करावा लागला. गप्पा, गाणी, खेळ, ओढ्यातल्या आंघोळी, फुलं जमा करणं, उडी मारण्याच्या खेळात उडीची लांबी मोजणं, चिंचोका आणि दगड जमिनीत पुरुन जीव कशात आहे ते ठरवणं, झाडाच्या सावलीची रेषा कशी किती बदलते ते पाहाणं, या दैनंदिन जीवनातील गोष्टीमधून सृष्टिज्ञान, गणित, भूगोल, कालमापन इत्यादी विषयांचे धडे मुलांना मिळत गेले. 'शाळा म्हणजे मुलांच्या अंगणातले झाड झालं पाहिजे' एवढ्या साध्या शब्दात त्यांनी शैक्षणिक पद्धतीतील तत्वज्ञान सांगितले.

ग्रामीण भागातील शैक्षणिक साधनं कमित कमी खर्चाची हवीत म्हणून ताराबाई मोडक आणि अनुताई वाघ यांनी निसर्गातल्याच मुक्तपणे मिळणाऱ्या गोष्टींनी शैक्षण्किा साधनांचं एक विलक्षण जग निर्माण केलं. झाडं, पानं, फुलं, सुरुजी फळं, गुंजा, शंख, शिंपले, वाळू अशा अनेक गोष्टींचा शिक्षण साधन म्हणून उपयोग झाला.

अनुताईंच्या शैक्षणिक पद्धती कुठल्याही पुस्तकातून उचललेल्या नव्हत्या. त्या त्यांच्या आंतरिक उमाळ्यातून फुलल्या. अनुताईंना त्या लोकांच्या मनात स्वतःबद्दल आधी विश्वास निर्माण केला. ज्या ज्या

दिशांनी आणि मार्गांनी बालशिक्षणाचा संदेश पोहचवता येईल त्या त्या सर्व मार्गांनी त्यांनी तो संदेश पोहचवला.

मुळात आदिवासी समस्या कठिण आहे. त्यांची पारंपारिक संस्कृती व जीवनपद्धती आणि त्यांच्या झालेले अन्याय याचं एक भयानक रसायन त्यांच्या जीवनात मुरले आहे. प्रेरणा शून्यता, एक प्रकारचा मख्खपणा त्यांच्या जीवनात असतो. अशा जीवनात चैतन्य निर्माण करण्याचे अशक्य वाटणारे काम अनुताई वाघ यांनी केले आहे. वारली लोकाच्या निर्विकार चेहऱ्यावर भावभावनांचे रंग दिसू लागले आहेत.

३० ऑगस्ट १९७३ ला ताराबाई मोडक यांचे निधन झाले. त्यानंतर पुढचे सर्व कार्य अनुताई वाघ यांनी एकटीने केले.

१८ मार्च १९८० ला जेव्हा भारताच्या उपराष्ट्रपती श्री. हिदायतुल्ला यांच्या हस्ते अनुताईंचा बालकल्याण कार्यासाठी गौरव केला गेला, राष्ट्रीय पारितोषिक दिले गेले, तेव्हा अनुताई म्हणाल्याहोत्या, ''हा गौरव मी 'इदं न मम' या भावनेने स्वीकारते आहे. ताराबाई मोडकांनी मला सर्व प्रकारे घडवले. त्या माझ्या ताईंचा आणि त्यांच्या कार्याचाच हा गौरव आहे.''

ताराबाई मोडक यांच्या नंतर अंगीकृत कार्याचा विकास करण्याचे काम अनुताईंनी अखंडितपणे केले आहे. लिहणे - वाचणे शिकून जाणारे तरुण होते. त्यांची साक्षरता टिकावी अशी पुस्तके निर्माण करणे आवश्यक होते. त्यासाठी ६ आक्टोबर १९७३ ला 'विकास मुद्रणालय' हा छापखाना सुरु करण्यात आला. या छापखान्यामध्ये बालवाडीसाठी, नवसाक्षरांसाठी, प्राथमिक शाळेसाठी सुमारे ७५ पेक्षा जास्त पुस्तके छापली गेली आहेत. त्यांनी 'शबरी उद्योगालय' ही सुरु केले आहे. या ठिकाणी घरगुती खाद्य पदार्थ

बनवले जातात. महिला मंडळ स्थापन करण्यात आली. त्या मंडळामधून महिलांना उद्‌बोधक असे कार्यक्रम होऊ लागले.

१९७७ पासून 'इंटिग्रेटेड चाइल्ड वेलफेअर' तर्फे अंगणवाडीच्या शिक्षिकांसाठी प्रशिक्षण वर्ग घेतला जातो. शिक्षण आणि उद्योग यांची सांगड घालून सुतारकाम, शेतीकाम, शिवणकाम, यापैकी एक व्यवसाय निवडून त्याचे शिक्षण व काही उत्पादन, त्यांनतर मग नेहमीचे शालेय शिक्षण अशी म. गांधीच्या जीवनं शिक्षण पद्धतीवर आधारलेली योजना आखली गेली. त्यामुळे शाळेतील मुलांची होणारी गळती थांबली.

डोंगरपाड्यावर विकासवाडी हा दुसऱ्या टप्प्यातील विकास प्रकल्प सुरु केला गेला. या ठिकाणी पाळणाघर, बालवाडी, प्राथमिक शाळेचे वर्ग, रात्रीचा प्रौढ वर्ग, महिला सभा, ग्रामस्थांच्या सभा इत्यादी सर्व चालते. टेकडीवर विकासवाडी आहे. आदिवासी वस्ती टेकडीच्या पायथ्याशी आहे. विकासवाडीच्या अध्यक्षपदाची जबाबदारी अनुताईंनी समर्थपणे सांभाळली.

स्त्री जागृतीसाठी त्यांनी ठिकठिकाणी महिला मंडळे सुरु केली. त्याद्वारे महिलांसाठी उपयुक्त कार्यक्रम घेतले जात. ठाणे जिल्हा महिला परिषदेच्या त्या अध्यक्षा होत्या. खास महिलांसाठी 'प्रबोधिका' या नावाची पुस्तिकाही त्यांनी लिहिली.

अनुताईंनी विविध प्रकाराने लेखन केले आहे. त्यांनी बालगीते, बडबडगीते, गोष्टी भाग १-२-३, आनंदी आनंद, लहान सहान नाटुकल्या, इत्यादी पुस्तके, या सर्वांच्या बरोबरीने अनेक प्रकारचे प्रासंगिक लेखनही त्यांनी केले आहे. टिल्लूची करामत, शब्दांची मजा, बालसंवाद, सकस आहारगीते, अजब सातभाई, प्रौढ शिक्षणमाला, कुरणशाळा, गंमत जंमत, विकासाच्या मार्गावर, बालवाडी कशी चालवावी इत्यादी त्यांनी लिहिलेली पुस्तके प्रसिद्ध आहेत.

'शिक्षण पत्रिका' या मासिकाच्या संपादिका म्हणून त्यांनी बरीच वर्षे काम केले. 'कोसबाडच्या टेकडीवरुन' हे त्यांचे आत्मचरित्रपर पुस्तक प्रसिद्ध आहे.

अनुताई वाघ यांना त्यांच्या कार्याबद्दल अनेक सन्मान प्राप्त झाले. महाराष्ट्र शासनाने 'आदर्श शिक्षिका' हा पुरस्कार दिला, तसेच 'दलितमित्र' ही पदवी त्यांना प्रदान केली. इचलकरंजीच्या 'फाय फाऊंडेशन' ने, 'मराठी विज्ञान परिषदे' ने त्यांना पारितोषिके दिली. आंतरराष्ट्रीय बालकवर्षाचा 'बालकल्याण पुरस्कार', महाराष्ट्र शासनाचा 'सावित्रीबाई फुले पुरस्कार', 'मातोश्री पारखे न्यासाचा पुरस्कार' १९८५ सालाचा 'जानकी देवी बजाज पुरस्कार' त्यांना मिळाला आहे. भारत सरकारने त्यांना 'पद्मश्री' पदवी दिलेली आहे.

अनुताई वाघ यांचे जीवन प्रेरणप्रद आहे. आपली अतृप्ती कार्यप्रवण व्हायची असेल तर आपण त्यांच्यापासून स्फूर्ती घ्यायला हवी.

पाडपाड्यातून हिंडून शिणलेली, तरीही जीवनकार्याच्या यशस्वीतत्वाने तृप्त असलेली ही महान माता सन १९९२ मध्ये आपल्या असंख्य मुलालींना पोरकं करुन निघून गेली. त्यांनीच म्हणटल्याप्रमाणे आनंदाने, कृतार्थतेने आणि कृतज्ञतेने त्यांनी या जगाचा निरोप घेतला.

मृत्यू :- इ.स. १९९२ मध्ये त्यांचे निधन झाले.

मार्गदर्शक

प्रा. वाघमारे आर.जी.

विद्यार्थी संशोधक

कानवटे सुरज शिवाजीराव

Principal
Vasantrao Naik B.Ed.College
Shirur (Taj) Tq.Ahmedpur Dist.Latur

Research proposal

" श्री.महेश विद्यालय, शिरूर ताजबंद ता.अहमदपूर जि.लातूर येथील इयत्ता ६ वी च्या वर्गातील विद्यार्थ्यांना भिन्न छेद अपुर्णाकांची बेरीज करताना येणा-या समस्यांचा शोध व परिणामकारकता अभ्यासणे. "

स्वामी रामानंद मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड
अंतर्गत बी.एड्. या अभ्यासक्रमाच्या पुर्ततेसाठी
सादर केलेला संशोधन आराखडा

संशोधन आराखडा

संशोधक

बलदवा राहुल राजकुमार

संशोधन मार्गदर्शक

प्रा.डॉ.पुजदेकर एच.एस.

एम.ए.एम.एड्., पीएच.डी.

वसंतराव नाईक अध्यापक महाविद्यालय, शिरूर ताजबंद
ता.अहमदपूर जि.लातूर

अभ्यासकेंद्र

वसंतराव नाईक अध्यापक महाविद्यालय, शिरूर ताजबंद
ता.अहमदपूर जि.लातूर

शैक्षणिक वर्ष २०२३-२०२४

22/25

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	विषय/घटक	पृष्ठ क्र.
१.१	प्रस्तावना	
१.२	संशोधन अभ्यासाची गरज	
१.३	संशोधनाचे महत्व	
१.४	संशोधन समस्येचे विधान	
१.५	संशोधनातील कार्यात्मक व्याख्या	
१.६	संशोधनाची उद्दिष्ट्ये	
१.७	गृहीतके	
१.८	परिकल्पना	
१.९	संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा	
१.१०	संशोधन पध्दती	
१.११	न्यादर्श	
१.१२	संशोधनाची साधने	
१.१३	समारोप	
१.१४	संदर्भ ग्रंथ	

१.१ प्रस्तावना :–

प्राथमिक शाळेच्या अभ्यासक्रमात गणित या विषयाला अनिवार्य आणि महत्वाचे स्थान आहे. बहुसंख्य विद्यार्थ्यांना मात्र गणित हा कठीण व न झेपवणारा विषय वाटतो. साधारणपणे गणित विषयात नेमक्या कोणत्या अडचणी येतात ? त्यावर उपाय शोधून काढणे शक्य आहे काय ? या विचाराने संशोधकाने या विषयावर सन २००३–०४ या शैक्षणीक वर्षात इयत्ता ६ वी च्या वर्गात गणित विषयाचे अपूर्णांक क्षेत्र निवडुन त्यामध्ये येणा–या अडचणी वैज्ञानीक दृष्टीकोनातून अभ्यास करून या प्रयोगाला सुरूवात केली आहे.

गणित विषयामध्ये बौध्दीक विकासाचा मार्ग तर्कशुध्द असतो. त्यामध्ये तडजोडीला महत्व दिलेले नसते. कोणत्याही विद्यार्थ्यांना गणित विषय आत्मसात करायचा असेल तर त्यासाठी पुर्व तयारी करावी लागते. दिलेल्या गणिताचा पुरेसा सराव करावा लागतो. म्हणून गणितातील अपूर्णांक क्षेत्राचे शिक्षण केवळ त्या विषयाचा अंतर्गत तार्कीक बांधणीत न ठेवता त्याचा विकास विद्यार्थ्यांच्या सहजप्रवृत्ती आणि आवडी यातून झाला पाहीजे. म्हणून हे संशोधन त्या मुळ संकल्पनेवर आधारीत आहे.

प्रस्तुत संशोधनात भिन्न छेद अपूर्णांकाची बेरीज याची चर्चा कलेली आहे. यामध्ये भिन्न छेद अपूर्णांक हा व्यवहारी अपूर्णांकाचा भाग आहे. हे सांगण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे. अपूर्णांकाबद्दल असलेली भिती व अपरिचीतपणा घालवण्यासाठी या संशोधनात अनेक मार्गांचा अवलंब केला आहे.

१.२ संशोधनाची गरज :—

संशोधकाला सदरील समस्या ही इयत्ता ६ वी [illegible] [illegible] अध्यापन करताना, विद्यार्थी अपूर्णांकाची बेरीज करुन [illegible] [illegible] जाणवली. दैनंदिन व्यवहारात गुणवत्ता वाढावी म्हणून [illegible] [illegible] संशोधनाची अत्यंत गरज वाटली. भिन्न छेद समान [illegible] [illegible] नसल्यामुळे संशोधकाला गरज भासली. विद्यार्थ्यांना [illegible] [illegible] अपूर्णांकांची बेरीज करताना ल.सा.वी. काढण्यात अडचणी [illegible] [illegible] म्हणून संशोधकाला सदरील संशोधनाची गरज भासली.

१.३ संशोधनाचे महत्व :—

सदरील संशोधनामुळे ज्या विद्यार्थ्यांना भिन्न छेद अपूर्णांकांची बेरीज करताना अडचणी येतात, त्या अडचणीवर मात करुन बेरीज सुकरपणे करता येईल. या संशोधनामुळे अपूर्णांकाची बेरीज व [illegible] विद्यार्थ्यांची संपादणूक पातळी वाढेल दैनंदिन व्यवहारात या संशोधनामुळे अपूर्णांकारील उदाहरणे सोडवणे सोपे होईल. या संशोधनात [illegible] शैक्षणिक साहित्याची निर्मीती केल्यामूळे विद्यार्थ्यामध्ये भिन्न छेद समान करण्यासाठी मूर्त कल्पना स्पष्ट होते. त्यामूळे विद्यार्थ्यांमध्ये सदरील घटकांचे दृढीकरण होईल. या मुर्त कल्पनेमूळे भिन्न छेद अपूर्णांकाची जी भिती होती ती नाहीशी होईल. वरील सर्व संकल्पना स्पष्ट झाल्याने विद्यार्थ्यांना ल.सा.वी. काढताना कुठलीच अडचण येणार नाही.

१.४ समस्या विधान :–

" श्री.महेश विद्यालय, शिरूर ताजबंद ता.अहमदपूर येथील [illegible]

वर्गातील विद्यार्थ्यांना भिन्न छेद अपुर्णांकांची बेरीज

करताना येणा-या समस्यांचा शोध व

परिणामकारकता

अभ्यासणे. "

१.५ संशोधनातील कार्यात्मक व्याख्या :–

१. भिन्न छेद अपूर्णांक :–

ज्या अपूर्णांकाचे छेद समान नाहीत असे अपूर्णांक

२. ल.सा.वि. :–

लघुत्तम साधारण विभाज्य

१.६ संशोधनाची उद्दीष्टे :–

१. भिन्न छेद अपूर्णांकाची बेरीज करताना येणा–या समस्यांचा शोध घेणे.

२.विद्यार्थ्यामध्ये गणितीय दृष्टीकोन निर्माण करणे.

३. समस्येला अनुसरून शैक्षणीक साधन तयार करणे.

४. समस्येवर उपाययोजना करणे.

१.७ संशोधनाची गृहीतके :—

१.अपूर्णांकाबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये भिती आहे.

२.विद्यार्थ्यांना अपूर्णांकाबद्दल पुरेशी माहिती नाही.

३.भिन्न छेद समान करण्याची मूर्त संकल्पना स्पष्ट केलेली नाही

४.ल.सा.वि.बद्दल विद्यार्थ्यांना पुरेशी माहिती नाही.

१.८ संशोधनाची परिकल्पना :—

१. भिन्न छेद अपूर्णांकाचे छेद समान करण्याच्या विवीध पध्दती शिकवले तर बेरीज चूकत नाही.

२. जर शिक्षकाने योग्य अध्यापन केले तर भिन्न छेद अपूर्णांकाची बेरीज करताना समस्या येत नाही.

१.९ संशोधनाची व्याप्ती व मर्यादा :—

सदरील संशोधन श्री.महेश विद्यालय, शिरूर ताजबंद या शाळेतील इयत्ता ६ वी च्या सन २०२३—२४ वर्षातील विद्यार्थ्यांसाठी मर्यादित आहे. तसेच यामध्ये भिन्न छेद अपूर्णांकाची बेरीज या घटकांचा समावेश केला आहे.

१.१० संशोधनाची पध्दती :–

प्रस्तूत संशोधनासाठी संशोधकाने प्रामुख्याने प्रायोगीक पध्दतीचा वापर केला आहे. त्याचबरोबर दैनंदिन अध्यापनातील चूका शोधण्यासाठी निरिक्षणाचा वापर केला आहे.

१.११ जनसंख्या व न्यादर्श :–

प्रस्तूत संशोधन हे श्री.महेश विद्यालय, शिरूर ताजबंद ता. अहमदपूर जि.लातूर येथील इयत्ता ६ वी च्या १० प्रायोगिक व १० नियंत्रीत विद्यार्थ्यांवर आहे.

१.१२ संशोधनाची साधने :–

प्रस्तूत संशोधन यशस्वीरित्या पूर्ण करण्यासाठी खालील साधनांचा वापर करण्यात आला.

१. निरिक्षण

२. प्रश्नावली

३. चाचण्या

१.१३ समारोप

प्रस्तुत संशोधन करत असताना संशोधकाने कोणकोणत्या साधनाचा, कशासाठी, कसा वापर केला तो या प्रकरणात संक्षिप्त स्वरूपात मांडला आहे.

संदर्भ ग्रंथ सूची :

१. डॉ. के.एस.गुरव — शालेय कृतिसंशोधन हाऊस पूणे–३०

२. बन्सी बिहारी पंडीत — शिक्षण संशोधन नुतन प्रकाशन पुणे

३. पाठयपुस्तक — गणित पाचवी, म.रा.शै.संशोधन व प्रसारण मंडळ पुणे

४. अपूर्णांकाचे गणित भाग–२ — सु.च.आगरकर, र.म.भागवत. होमी भाभा विज्ञान शिक्षण केंद्र मुंबई

५. कृतिसंशोधन सारां — म.रा.शै.सं.प्र.परिषद पुणे–३० प्रकाशन–२००३

मार्गदर्शक

प्रा.डॉ.पुजदेकर एच.एस.

संशोधक

बलदवा राहूल राजकुमार

Principal
Vasantrao Naik B Ed.College
Shirur (Taj) Tq.Ahmedpur Dist.Latur